

המאזן

לנשיסתלק

מחמוד עבאס
(אבו מאזן) מן
הבימה הציבורית
הפלסטינית, יהיה

זה גם סיומה של תקופה. עד כה, 36 שנים, מאוגוסט 1982, עמדו מנהיגי אש"ף תוניס - יאסר ערפאת, ועבאס אחריו - בראש הפירמידה הפוליטית הפלסטינית. יבוא מי שיבוא אחרי עבאס, חילופי ההנהגה הצפויים אינם רק חילופי דורות, אלא גם סיום תפקידו ההיסטורי של דור המייסדים, מה שכוונה במשך שנים "אש"ף חוץ".

מהיום שבו סולק אש"ף מביירות ב-1982 לגלות תוניס, ועד לשובו של יאסר ערפאת לגדה המערבית ב-1994, היה עבאס מאנשי המפתח המקורבים ביותר ליו"ר, "מספר שתיים" שלו. למעשה, עבאס נצמד לערפאת עוד ב-1968, כשהצטרף לאש"ף, תחילה בירדן, אחר כך בלבנון ולבסוף בתוניס. בספטמבר 1972 היה במעגל המצומצם של שותפי הסוד שתכננו את הטבח בספורטאים האולימפיים הישראלים. בתחילת שנות ה-80 הוא התמנה לאחראי על תיק החוץ והדסק הישראלי באש"ף, ומאז היה שותף אינטימי לכל המהלכים המדיניים והפוליטיים של ההנהגה הפלסטינית.

עבאס הוא איש רב-סתירות, ומורשתו האפורה למדי אינה חד-משמעית. בעשורים האחרונים הוא מזוהה יותר מכל מנהיג פלסטיני עם תמיכה במאבק מדיני והתנגדות לשימוש בטרור ובאלימות להשגת היעדים הלאומיים הפלסטיניים. בד בבד הוא דבק באמירות אנטישמיות, בהסתה בוטה ובהכחשת שואה, מפאר את זכרם של טרוריסטים מרצחי יהודים וישראלים ומתגמל את משפחותיהם. בעשור האחרון מסמל עבאס בעיני פלסטינים רבים את רפיסות ההנהגה שבראשותו, את השחיתות האישית והמוסדית ואת כישלון הדור שלו בכלל ושל תומכי אוסלו בפרט. בו בזמן, מתינותו היחסית והתנגדותו הפומבית והאמיצה לטרור ככלי להשגת יעדי מדיניות, הם

מקור ללעג בשיח הפלסטיני הפנימי. מבחינה פוליטית, ותוך מגמה קבועה של ירידה בתמיכה הציבורית בו, במהלך 15 השנים האחרונות כבש אבו מאזן באופן עקבי את מוקדי הכוח בזירה הפלסטינית ונטרל ביעילות את מתנגדיו. אין חולק על כישוריו כפוליטיקאי, אשר השכיל לסלק מדרכו - ומהפת"ח - את רוב מתנגדיו מבית, בממשלה, במועצה החוקתית ובמערכת המשפט, מאז מונה ב-2003 לראש ממשלה תחת יאסר ערפאת, ושלאחר מותו נבחר ב-2005 לנשיא הרשות הפלסטינית ונכנס לנעליו כיו"ר אש"ף ויו"ר הפת"ח.

אפרוח בלי נוצות

עבאס היה מאדריכלי הסכם אוסלו, ולולא הייתה מגבלה של שלושה זוכים בכל תחום שבו מוענק פרס נובל, היה מקבל את הפרס לצד רבין, פרס וערפאת. ואולם בכל הצמתים המרכזיים שבהם נדרשו קבלת החלטה ומנהיגות - הוא כשל, או נעלם. כך היה ב-1995, עת התפרסמו ההבנות מריחוקות הלכת "ביילין - אבו מאזן". לאחר הפרסום, בתחילת 1996, ביקש להרחיק עצמו מן המסמך וטען כי לא הוא היה זה שסיכם את הדברים אלא שניים מעוזריו, חוסיין אע'א ואחמד ח'לידי. שנתיים לאחר מכן, בעקבות חתימת הסכם ווא, הטיל ערפאת את האשמה להפקרת האסירים הביטחוניים על אבו מאזן, והלה הותקף קשות עד כי נאלץ להימלט מעזה לגדה המערבית, ורג'וב הצמיד לו שומרי ראש. ב-1999 הוא פירק, כבר בתחילתו, ערוץ הידיברות חשאי בין אנשיו לבין ממשלת ברק, ויש אומרים שהוא האיש שחשף את המו"מ החשאי שהתנהל בשוודיה לקראת ועידת קמפ דייוויד וכהכנה לה, בשל יריבותו המרה עם נציגו של ערפאת שם, אבו עלאא'.

בוועידת הפסגה בקמפ דייוויד ביולי 2000, היה עבאס הנוקשה והדוגמתי ביותר בין חברי המשלחת הפלסטינית.

של אבו מאזן

איך ייראה היום שאחרי המנהיג הפלסטיני?

מאת: גלעד שר וקובי מיכאל

67

בעשור האחרון מסמל עבאס בעיני פלסטינים רבים את רפיסות ההנהגה שבראשותו, את השחיתות האישית והמוסדית ואת כישלון הדור שלו

פעלו ראשי צוות המו"מ, ציפי לבני ואבו עלאא, והדרג המקצועי של מנהלי המו"מ, אודי דקל וסאא'ב עריקאת. בספטמבר 2008 הציג אולמרט לעבאס הצעה כוללת, במגמה להגיע להסכם בכל סוגיות הליבה. עבאס הופתע, ובחודשיים שחלפו לאחר מכן פעלו הפלסטינים לפרק למרכיביה את עסקת החבילה המוצעת. הפלסטינים חמקו מהמשך המו"מ, תירצו זאת בהסלמה בעזה ובדמדומי כהונתו של אולמרט. עבאס לא השיב לאולמרט על הצעתו, לא בחיוב ולא בשלילה, והלכה למעשה הפלסטינים דחו את ההצעה.

עוד טרם הקים בנימין נתניהו את ממשלתו ב־2009, הכריז עבאס באמצעות סאא'ב עריקאת כי נתניהו אינו שותף למו"מ. חרף לחצי ממשל אובמה שהובילו להקפאה תקדימית של בנייה בהתנחלויות, ולמרות מאמצי המלך עבדאללה השני, בחר עבאס שלא לשוב לשולחן המו"מ ולדבוק באסטרטגיית הבינאום. הצומת האחרון, עד כה, היה זה שבו עבאס נטש את המו"מ שניהל מזכיר המדינה ג'ון קרי בינו לבין ראש הממשלה נתניהו, בטרם פקעו תשעת החודשים שהוקצבו מלכתחילה לתהליך. בתחילת 2014 העצים עבאס את אסטרטגיית הבינאום, הנשענת על תשתית וגישת דיפלומטית־משפטית־תקשורתית לוחמנית וחובקת עולם. זו נועדה לבודד את ישראל בזירה הבינלאומית ולהביא להכרה מלאה במדינה פלסטינית על אפה ועל חמתה של ישראל ושלא כתוצאה של מו"מ עמה. הוא שב וחבר לחמאס, שאינו סובל, אך גם חבירה זו הייתה קצרת מועד.

הוא לא היה מעוניין כלל להתעמת עם הבעיות עצמן, והעדיף להתחפר בעמדת הקורבן ולהניח לערפאת לפוצץ את הפסגה על רקע ירושלים.

אכן, במשך השנים תרמה ישראל לא מעט לפיחות במעמדו הפוליטי של עבאס. החל מכינויו בפי ראש הממשלה שרון "אפרוח בלי נוצות", דרך יד קפוצה בשחרור אסירים ובביצוע הקלות מוסכמות בשטח. גם בהמשך, עם חיזוק ההתנחלויות והמאחזים, דרך ההתנתקות מעזה, שנפלה כפרי בשל לידי חמאס במקום לידי, וכלה בהתבטאויות בוטות, למשל, של אביגדור ליברמן לאורך שנים - "אבו מאזן אינו פרטנר לשום דבר", "היה ונשאר אנטישמי", "איבד את הכיוון ואת הלגיטימציה".

לאחר ההתנתקות פנה עבאס אל הזירה הפלסטינית פנימה, וניסה להתמקד ברפורמות ובבנייה של מוסדות מדינתיים תוך גינוי הטרור. הוא מינה את סלאם פיאד כשר אוצר ואחר כך כראש ממשלה, אך מלחמתו של פיאד בשחיתות ובנפוטיות הפכה אותו לאויבם של בכירי הדור הישן, שפעלו להדחתו בברכת עבאס. ראמי חמדאללה, שמונה כראש ממשלה ההסכמה אחרי פיאד, נתפס גם הוא כטכנוקרט נטול עוצמה פוליטית, ולא הצליח להוביל לשיפור של ממש ברמת התפקוד המוסדי של הרשות הפלסטינית, שבהתנהלותה עדיין ניכרים סימנים בולטים של כשל תפקודי ושחיתות.

סרבן בלתי נלאה

הצומת הקריטי הבא, החשוב ביותר ביחסיו של עבאס כיו"ר הרשות הפלסטינית עם המנהיגות הישראלית, הגיע ב־2008, בסיומו של תהליך המו"מ שהחל בוועידת אנאפוליס. בתהליך הידברות מובנה, רציני ורציף, ניהל עבאס עשרות שיחות עם ראש הממשלה אהוד אולמרט, סביב סוגיות הליבה שבמחלוקת והתפיסה הכוללת של תהליך השלום. במקביל

את תחושת ה"אין פרטנר", והתבטאויותיו נתפסו בעיני רבים כמבטאות את העמדות האמיתיות של עבאס ושל ההנהגה הפלסטינית בנוגע לעצם זכות קיומה של מדינת לאום יהודית.

תרחישי היום שאחרי

עבאס נמצא בדמדומי נשיאותו ומנהיגותו, והמערכת הפלסטינית נדרכת לקראת עזיבתו את הזירה, בין אם מבחירה ובין אם בגין מצבו הרפואי. דריכות רבה ניכרת גם בישראל ובמדינות השכנות, עקב ההשלכות הצפויות על היציבות האזורית במקרה של קריסת המערכת הפלסטינית, בהיעדר תהליך מוסכם לבחירת יורשו או יורשים לגיטימיים.

המערכת הפלסטינית שברייח, לא יציבה, מסוכסכת ונעדרת מנגנונים חברתיים ופוליטיים מוסכמים בנוגע להסדרה ביום שאחרי. הפיצול בין רצועת עזה לגדה המערבית הפך זה מכבר לשעשע עמוק; המערכת השלטונית וההנהגה הפלסטינית נעדרות לגיטימציה ציבורית, נגועות בשחיתות, ורמת התפקוד המוסדי נמוכה. רוב המועמדים "הטבעיים" לרשת את עבאס נעדרים תמיכה ציבורית רחבה דיה מכדי להיבחר כמחליפים יחידים של עבאס. הם נתפסים בעיני הדור הצעיר המתוסכל, הכועס על הנהגתו, התוסס, כמי ששייכים ל"דור הישן" של ההנהגה הלאומית - דור תוניס - הנהגת "החוף". לפיכך, סביר להניח שאיש מבין המועמדים לרשת את עבאס לא ייבחר או יוכל לרשת אותו כיושב יחיד, והסמכויות שריכו בידו עבאס תפוצלנה כך שאיש אחד לא ימשיך לחבוש עוד שלושה כובעים: יו"ר אש"ף, נשיא הרשות הפלסטינית ויו"ר תנועת הפת"ח.

התרחישים האפשריים העיקריים הם: כאוס, אנרכיה והתפרקות של המערכת הפלסטינית; חוסר יציבות כרוני מתמשך של המערכת הפלסטינית; ותרחישי יציבות והסדרה של המערכת. לצד הגורמים מחוללי חוסר היציבות האניהרנטי של המערכת הפלסטינית, חשוב לציין את תרומתם והשפעתם של גורמים חיצוניים עמם נמנים מצרים, ירדן, ערב הסעודית ומדינות המפרץ, ישראל והקהילה הבינלאומית, היכולים לסייע לייצוב המערכת הפלסטינית. מדיניות ישראל עשויה להתברר כבעלת תפקיד חשוב ביותר בהקשר זה. לעומתם, ובשל שלל האינטרסים שלהם, כולל העדפת חמאס, שחקנים כדוגמת איראן, ארגוני הג'האדיה-סלפיה וטורקיה, עלולים להשפיע כגורמים מאיצים חוסר יציבות.

מאפייני המערכת הפלסטינית מקטינים מאוד את הסבירות לתרחישים מהקטגוריה השלישית של יציבות והסדרה.

שבועות ספורים לפני כן הצהיר עבאס בריאיון לגלעד שר ולאודי דקל מ-INSS: "יש הסכם כתוב ורשמי בינינו לבין החמאס שלפיו הם מסכימים עמנו על קיום מו"מ [למדינה פלסטינית] בגבולות 1967. חמאס גם מסכימים עמנו בנוגע לקיום התנגדות עממית לאלימה. (...) אנחנו מדברים בשם כל העם הפלסטיני היושב בגדה, ברצועה ובפזורה הפלסטינית שבכל מקום בעולם", ציין אבו מאזן. "כל הסכם שיושג עם ישראל, יחול על הגדה המערבית ועל רצועת עזה. (...) אני מקווה שנפתור את כל בעיותינו בדרכי שלום. אני לא רוצה לסבך עוד יותר בינינו לבין ישראל ובינינו לבין העולם. כרגע יש בידי הזכות לפנות למוסדות בינלאומיים, אבל השעיתי זאת היות ואני רוצה לתת הזדמנות לשלום ולמאמצי השלום. לכן, אני מקווה שלא נגיע לצעד הזה. אני מקווה שנצליח, כי אם לא - נגיע למאבק משפטי, פוליטי או דיפלומטי".

ב־2015 איים - בנאום רווי שקרים ודה-לגיטימציה לישראל שנשא בעצרת הכללית של האו"ם - לבטל את הסכמי אוסלו, אך, כצפוי, לא עשה זאת. הוא גם לא ביטל את שיתוף הפעולה הביטחוני, איום ששב והשמיע בהזדמנויות שונות. באחרונה, בכינוסי המועצות המרכזיות של הפת"ח ושל אש"ף, התבטא עבאס באופן אנטישמי ונהג בזלזול כלפי נשיא ארה"ב והשגריר האמריקאי בישראל. ההערכה הרווחת לאורך עשרות השנים כי עבאס יוכל - וירצה - לתפקד כאיש מפתח לפריצת דרך ולהשגת הסכם קבע, התבדתה. בסופו של דבר הוא לא פעל כמנהיג, ואף לא כ"מספר שתיים" חזק. התנהלותו בשלוש השנים האחרונות חזקה בעיני רבים בציבור היהודי בישראל

אלמרט ואבו מאזן, ינואר 2008, ירושלים // צילום: לע"מ

רבין, פרס וערפאת מקבלים נובל, דצמבר 1994 // צילום: יעקב סער, לע"מ

אבו מאזן בכנס פת"ח ברמאללה, נובמבר 2016 // צילום: Issam Rimawi, Getty Images IL

לישראל אינטרס מובהק בקיומה של רשות מתפקדת ויציבה, המסוגלת לטפל באוכלוסייה האזרחית ומתנגדת להתבססות החמאס ולמעורבות של גורמים מערערי יציבות כאיראן והג'האדיה סלפיה

ביקר בהם כשמונה שנים. באופן מסורתי למשפחות "האצולה" המקומיות בחברון, כדוגמת משפחת אלג'עברי, נטשה ואחרות, ומשפחת אלמצרי במחוז שכם, יש מעמד ולגיטימציה להנהיג את אוכלוסיית האזור.

מה ישראל צריכה לעשות?

לישראל אינטרס מובהק בקיומה של רשות פלסטינית מתפקדת ויציבה, המסוגלת לטפל באוכלוסייה האזרחית, מתנגדת להתבססות החמאס ולמעורבות של גורמים מערערי יציבות כדוגמת איראן והג'האדיה סלפיה, ומחויבת לתיאום עם ישראל ולשיתוף פעולה ביטחוני עמו. לישראל יכולת למתן חלק מהמגמות השליליות, לתמוך בתהליכי הסדרה של המערכת הפלסטינית ולשמר באופן משכנע את האפשרות והאופק לפתרון שתי מדינות הלאום. את אלו יכולה לעשות ישראל באופן מדוד וזהיר, מבלי להסתבך בניסיון "להנדס" פוליטית את המערכת הפלסטינית או לכפות עליה הנהגה מועדפת.

לצד מאמץ מתואם לשיפור יכולות המשילות וחיוזוק הכלכלה, חיוני מבחינת ישראל לבסס את ההסכמות עם שותפותיה בהפעלת המאמץ למנוע, או לצמצם משמעותית, השפעה איראנית וטורקית. עליה לסייע להנהגה הפלסטינית, תהיה אשר תהיה, למנוע מחמאס לנצל את שעות הכושר הפוליטית ולשבש כל מאמץ להתבססות צבאית ופוליטית בגדה המערבית. בה בעת, על ישראל להיערך לאתגר המשמעותי יותר של ערעור כרוני של היציבות שיביא לקריסת המערכת הפלסטינית, ולפתח יכולות התנהלות למול תתי-מערכות פלסטיניות מבזורות. ●

עו"ד גלעד שר וד"ר קובי מיכאל הם חוקרים בכירים במכון למחקרי ביטחון לאומי INSS

המשבר הפנימי בזירה הפלסטינית בעקבות כישלון תהליך הפיוס, והפיצול בשורות הפת"ח, עלולים להקשות מאוד על הנהגה זמנית לאינבחרת, וספק אם לגיטימית בעיני הציבור, להתארגן לבחירות כלליות לפרלמנט ולנשיאות. גם החוקה הפלסטינית אינה מספקת מענה סביר עבור תומכי הפת"ח, מאחר שנקבע בה שיו"ר הפרלמנט (הלא-מתפקד), שהוא איש חמאס בולט, ימלא את מקום נשיא הרשות למשך 60 יום עד לבחירות הכלליות. ספק אם ניתן לממש את החוקה בהיעדר פרלמנט פעיל זה שנים ארוכות, וספק גדול עוד יותר אם מנהיגי הפת"ח יסכימו ליטול על עצמם סיכון פוליטי במינוי ממלא מקום מהחמאס לנשיא הרשות הפלסטינית.

אפשר שתוקם הנהגה קולקטיבית של כמה מנהיגים בולטים כדוגמת ג'יבריל רג'וב, מאג'ד פארג' (ראש המודיעין הכללי), מחמוד אלעלול (סגנו של אבו מאזן בפת"ח), סאא'ב עריקאת, ראמי חמדאללה ואחרים. אלה יחלקו ביניהם את סמכויות עבאס, תארייו ותפקידיו לתקופה קצובה, עד לבחירות. לתרחיש זה יש אמנם פוטנציאל ייצוב של המערכת הפלסטינית, אך הוא מותנה ביכולתם של האנשים לשתף פעולה תוך מיתון האגו והיריבויות, כמו גם ביכולתם למתן התנגדות ציבורית להשתלטות על מוקדי הכוח. המערכת הפלסטינית לא הורגלה בסוג כזה של הנהגה, משום שמאז השתלטה תנועת הפת"ח על אש"ף, שרר בה שלטון יחיד. גם אם מאמץ קולקטיבי זה אכן יתממש, סביר להניח שיתכנס בהמשך לחוסר יציבות כרוני של המערכת. להערכתנו תהיה התנגדות קבועה למנגנון שימור הכוח של "הדור הישן" וקושי של הנהגה הזמנית להוביל לשינוי עומק במערכת הפלסטינית.

מאפייניה הנוכחיים של המערכת הפלסטינית מגדילים את הסבירות לתרחישי הקטגוריות הראשונה (כאוס, אנרכיה והתפרקות) והשנייה (חוסר יציבות כרוני מתמשך). עם חוסר היציבות למדה ישראל להתמודד במהלך השנים. תרחיש הכאוס מאתגר הרבה יותר, והוא רובץ לפתחה של ישראל כמו גם לפתחה של ירדן ומצרים.

תרחיש אפשרי אחר הוא התפרקות המערכת הפלסטינית למערכות אזוריות אוטונומיות, שתונהגה בידי הנהגות מקומיות, הנתפסות כלגיטימיות משום שהצליחו במהלך השנים לבסס את ההסכמות החברתיות והפוליטיות למנהיגותן. המוקד השלטוני של הרשות הפלסטינית ברמאללה הוא למעשה המחוז הכמעט יחיד שנתון למרותה. ואף שם מאתגר שלטון הרשות על ידי מקבץ עצום של ארגונים לא-ממשלתיים ומחנה הפליטים אלאמער. המחוזות המרוחקים יותר כחברון, ג'נין ושכם, מתנהלים זה שנים באופן די אוטונומי ועבאס לא